İstanbul Rumeli Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Cilt: 1, Sayı: 1, 2025

1980 ÖNCESİ TÜRKİYE'NİN EKONOMİ POLİTİKALARI[1]

Zeki ANIT[2]
Reha Talha AYGEN[3]

Gönderim Tarihi : 26.05.2025
Son Düzeltme Tarihi : 26.06.2025
Kabul Tarihi : 30.06.2025

Özet

Yeryüzündeki kıt kaynaklardan yararlanılarak üretim tarzları vasıtasıyla elde edilen ürünlerin devlet eliyle (siyasi iktidar) dağıtılması ve paylaşılması anlamına gelen ekonominin geçmişi insanlık tarihi kadar eskidir. Tarihin her döneminde farklı bir anlayış ile karşımıza çıkan ekonomi, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı ile birlikte ülkeler nezdinde farklı bir boyut kazanmıştır. İki büyük savaşı 25 yıl arayla gören ülkeler yaşadıkları yıkımdan mağlup ya da galip devletler olarak birlikte çıkmak için uluslararası örgütlenmeye gitmek zorunda kalmışlardır. Birlikte hareket etme mecburiyeti, ekonomi ve siyaset bilimlerinin birlikte zikredilmesine bu da politik ekonomi kavramının doğmasına yol açmıştır. Uluslararası arenada yaşanan her türlü siyasi gelişmenin ekonomiyi ve ekonomideki gelişmenin de siyaseti etkilediği gerçeğini iki büyük savaş ile tecrübe edinen devletler, siyasi, askeri, iktisadi ve sosyal entegrasyonlarla örgütlenerek mevcut düzen içerisinde kendi statükosunu korumayı ya da yeni düzen içerisinde yer almayı amaçlamışlardır. Başta güvenlik algısıyla başlayan örgütlenme, daha sonra ekonomik alandaki kaygıların giderilmesinde ortak paydada buluşmayı getirmiştir. 20. yüzyıldan itibaren devletler kendi içlerinde siyasi ve ekonomik istikrarı gözetirken uluslararası arenadaki gelişmeleri de takip ederek yürüttükleri politikalarda değişime gitmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin mirası üzerine destansı bir mücadele ile 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti siyasi alanda elde ettiği zaferi ekonomide de göstermek için 1923-1980 yılları arasında ekonomi politikalarını uygulamaya koymuştur. Yeni kurulan bir devlet olarak Türkiye ekonomi politikalarını tatbik etme de uluslararası arenadaki siyasi ve ekonomik gelişmeleri yakından takip etmiştir. Bu makalede Türkiye'nin 57 yıllık geçmişinde uluslararası politik ekonominin ülkenin yürüttüğü siyasi ve ekonomik politikaya yansımalarını inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Ekonomi Politikaları, Küresel Entegrasyonlar, Politik Ekonomi.

[1] Bu makale, Reha Talha AYGEN tarafından ve Dr. Öğretim Üyesi Zeki ANIT danışmanlığında 2025 yılında İstanbul Rumeli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Ekonomi Anabilim Dalında tamamlanan *Gelişmekte Olan Ülkelerde Politik Ekonomi Anlayışı: Türkiye Örneği* isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

[2] Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Rumeli Üniversitesi, zeki.anit@rumeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9246-3912.
[3] Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Rumeli Üniversitesi, taygen563@rumeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5093-2979.

ECONOMIC POLICIES OF TÜRKİYE BEFORE 1980

Abstract

The history of the economy—which refers to the distribution and sharing of products obtained through production methods by utilizing the scarce resources on earth by the state (political power)—is as old as human history. The economy, which has been understood differently in each historical period, gained a new dimension in the eyes of countries after the First and Second World Wars. Countries that experienced two great wars 25 years apart had to turn to international organizations in order to emerge together, whether as defeated or victorious states, from the destruction they suffered. The necessity of acting together led to the convergence of economics and political science, which in turn gave rise to the concept of political economy. States that realized every political development in the international arena affects the economy, and vice versa, organized themselves through political, military, economic, and social integrations aimed at protecting their status quo within the existing order or participating in the new order. The initial focus on security eventually paved the way for cooperation to alleviate economic concerns. Starting from the 20th century, states adapted their policies by following developments in the international arena while maintaining political and economic stability within their borders. The Republic of Türkiye, founded in 1923 after an epic struggle on the legacy of the defeated Ottoman Empire in the First World War, implemented economic policies between 1923 and 1980 to demonstrate its political victory through economic achievements. As a newly established state, Türkiye closely followed political and economic developments internationally when implementing its economic policies. This article examines the reflections of international political economy on the political and economic policies of Türkiye during its first 57 years.

Keywords: Türkiye, Economic Policies, Global Integrations, Political Economy.

1. GİRİŞ

Latince oikonomike kelimesinden türetilmiş olan ekonomi Türk Dil Kurumu'na göre, "insanların yaşayabilmesi için üretim yapma, ürettiklerini paylaşma ve bu faaliyetlerden kaynaklanan ilişkilerin tümü" olarak ifade edilmiştir (Erdem ve Erdem; 2021: 163; Savaş, 1998: 2). Tarihin her döneminde farklı şekillerde anlamlandırılan ekonomi, I. ve II. Dünya Savaşlarının yarattığı siyasi, ekonomik, sosyal, mali ve kültürel sonuçlardan kaynaklı oluşan yenidünya düzeninde farklı bir boyut kazanmıştır. Dünya Savaşlarından sonra çok uluslu imparatorlukların çöktüğü, ulus devletlerin ön plana çıktığı, güç dengesinin Avrupa'dan ABD ve SSCB'ye kaydığı ve uluslararası örgütlerin şekillendiği ve modern dünya yapısı olarak ifade edilen yenidünya düzeninde farklı bir boyut kazanan ekonomi, politik ekonomi kavramının bir disiplin olarak hayatımıza girmesine yol açmıştır. Bu anlamda yenidünyada politik ekonomi, politika ile ekonomi arasında teorik ilişkiyi pratiğe döken özerk bir yapıya sahip bir bilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısaca eski dünya düzeninde klasik ekonomik anlayışından uzaklaşarak onun temellendirdiği prensipler üzerine kurulmuş bir kavram olarak siyasi ve ekonomik alandaki her hamlenin ulusal, bölgesel ve uluslararası alanlarda her ülkeyi, toplumun her kesimini ve bireyi etkileyen ve bu etki faktörlerini inceleyen bir bilim dalıdır.

Siyaset ve ekonominin birbirinin tamamlayıcı ve ayrılmaz öğeler olduğunu benimseyen politik ekonominin bir sonucu olarak I. Dünya Savaşında ortaya çıkan uluslararası kuruluşlar, işçi hareketleri, uluslararası çalışma örgütleri, uluslararası yardım ve sivil toplum kuruluşları gibi örgütsel hareketler, II. Dünya Savaşı sonrası sadece savunma amaçlı değil aynı zamanda ekonomik ve sosyal alanlarda ortak paydada birlikte hareket etme fikrini ülkeler nezdinde benimsemiştir. Politik küreselleşmenin getirdiği ekonomik küreselleşme ile 20. yüzyılda BM (1945), NATO (1949), AET (1957) ve GATT (1947) gibi küresel ölçekli entegrasyonlar hayatımıza girmiştir. Bu durum ülkelerin iç ve dış politikada siyasi ve iktisadi alanlarda yürüttüğü politikaları etkilemiştir (Al, 2015: 146-148; Karataş, 2015: 84; Altan, 2013: 3). Türkiye Cumhuriyeti de politik ekonominin bölgesel ve uluslararası sonuçlarını ulusal düzeyde hissetmiş ve uluslararası politik ekonominin yarattığı yeni düzene ayak uydurarak aidiyetlik ilkesiyle uluslararası entegrasyonlara üye olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın bitiminin ardından galip ve mağlup devletler, resmi barış anlaşmalarını müzakere etmiş ve imzalamışlardır. Bu antlaşmalardan biri olan Sevr Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiye edilmesi hedeflenmiş ve toprak bütünlüğü yok sayılmaya çalışılmıştır. İtilaf devletleri ile Osmanlı İmparatorluğunda hükümet arasında imzalanmış ve mecliste tartışılmış olsa da, Mebusan Meclisi tarafından onaylanmamıştır. Dolayısıyla Sevr Antlaşması, yürürlüğe girmediği için hukuken de geçerli olmamıştır. Hatta Sevr Antlaşması'nın milli mücadelenin benimsenmesi hususunda bir dönüm noktası olduğu da ifade edilebilir. Nitekim 19 Mayıs 1919'da direniş hareketlerinin örgütlenmesi ve ulusal bilinçlendirmenin yapılması amacıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a çıkmasıyla başlayan milli mücadele süreci, 10 Ağustos 1920 tarihinde yapılan Sevr Antlaşması'yla daha da önem kazanmıştır. Türk milletinin bağımsızlık mücadelesi neticesinde Türkiye Cumhuriyeti, 24 Temmuz 1923 tarihinde yapılan Lozan Antlaşması'yla bağımsız ve egemen bir devlet statüsüne kavuşmuştur. Hem kapitülasyonların kaldırılması hem de sınırların belirlenmesi noktasında önemli bir antlaşma olan Lozan Antlaşması, Türk Kurtuluş Savaşının zaferle sonuçlanmasının ardından yapılmıştır.

Sosyal, mali, ekonomik, askeri ve siyasi gibi birçok alanda önemli kazanımlar sağlayan Lozan Antlaşması'yla, Osmanlı Devleti'nin kalıntıları üzerine tam bağımsız ve egemen bir devlet kurulmuştur. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılından itibaren siyasi alanda elde ettiği zaferi, ekonomi alanında da gerçekleştirmek için Milli İktisat Programını tatbik etmiştir. Bu kapsamda bir yandan devletçi kalkınma modeliyle sanayileşmeye öncelik verilirken diğer yandan ise tarımsal reformlar ve yerli üretimin desteklenmesine ilişkin teşvik uygulamaları hayata geçirilmeye başlanmıştır. Hatta, Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik anlamda bağımsızlığını tesis etmek için 17 Şubat 1923 1. İzmir İktisat Kongresi düzenlenmiş ve ekonomik bağımsızlığın sağlanması hususunda önemli adımlar atılmıştır. Milli ekonomi ve devletçilik anlayışının benimsendiği bu kongrede ekonomik bağımsızlık için sanayileşme ve tarıma yönelik reformların yanı sıra devletin ekonomide aktif rol almasının önemi bir kez daha vurgulanmıştır (Kayıran ve Saygın, 2019).

Türkiye'de Cumhuriyet'in 1923 'te ilan edilmesinin ardından, ekonomik özgürlüğün tesisi amacıyla uygulanan milli iktisat politikası sonuçları önemli kazanımlar sağlamıştır. Örneğin, 1923-1938 döneminde sanayileşme ve altyapı odaklı devletçilik uygulamalarının da katkısıyla ekonomik büyüme yıllık ortalama %6 seviyesinde gerçekleşmiştir (Boratav, 2009; Pamuk, 2012). Ancak 1929 Dünya Ekonomik Bunalımıyla başlayan süreçte özel sektör zayıf kalmış ve devletin öncülüğünde Birinci (1934) ve İkinci (1938) Beş Yıllık Sanayi Planları devreye alınmıştır (Okyar, 1965). 1939-1945 arasında İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle ülkede büyüme duraklamış ve ekonomik yapı önemli oranda zayıflamıştır (Keyder, 1989). 1946'dan sonraki çok partili hayata ilk geçiş deneme sürecinde Marshall Planı kapsamında yapılan yardımlar gibi yabancı yardımlardan istifade edilmiş ve tarım sektöründe makineleşmeye gidilmesi desteklenmiştir (Zürcher ve Gönen, 1999). Türkiye'de 1960 darbesiyle kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) aracılığıyla planlı ekonomi dönemine geçilmiş ve yatırım ile üretim faaliyetleri beş yıllık kalkınma planlarıyla yönlendirilmiştir (DPT, 1963). Sermaye hareketlerinin serbestleştiği ve küreselleşme olgusunun hız kazandığı bir dönemde 1980'de 24 Ocak Kararları ile birlikte ithal ikameci ekonomik sistem bırakılarak ihracata yönelik ve serbest piyasa ekonomisine dayalı bir dönüşüm süreci başlamıştır (Boratav, 2009). Dolayısıyla 1923-1980 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye, politik ekonominin getirdiği uluslararası entegrasyonlara katılırken bir yandan da ekonomi politikalarını ülke içinde ve küresel boyutta yaşanan gelişmelere bağlı olarak yeniden gözden geçirerek revize etmiştir (Koçak, 2008: 127-193). Bu anlamda makalede 57 yıllık süreçte gelişmekte olan bir ülke olarak uluslararası alanda gerçekleşen siyasi ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak Türkiye'nin ekonomi ve siyasi alanda gerçekleştirdiği politik değişim ile küresel entegrasyonlara üye oluşu ve bu entegrasyonların Türkiye'ye bakış açısı üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır.

2. 1980 ÖNCESİ TÜRKİYE'NİN EKONOMİ POLİTİKALARI

Meşruiyetini yeni kazanmış demokratik bir ülke olarak uluslararası arenada saygın bir yeri olan Türkiye'nin siyasi alanda kazandığı destansı zaferin ekonomi alanında da gerçekleştirmesi gerekiyordu. Ancak Osmanlı Devleti'nin mirası üzerine kurulmuş Türkiye, Osmanlı Devleti'nden gelen tarıma ve hayvancılığa ve sanayisinin ise el sanatlarına dayalı bir ekonomik yapıyla, milli mücadeleden yeni çıkmış bir ülke olarak modern dünyada ekonomik bir güç

olarak yer edinmeye çalışmıştır. Ancak bu süreçte Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik kalkınma alanındaki en büyük engellerinden biri Duyun-i Umumiye borçları olmuştur. Nitekim Osmanlı'nın ilk kez 1854 yılında gitmiş olduğu dış borçlanma girişimi, sonraki dönemlerde birtakım acı tecrübeleri ve ağır koşulları beraberinde getirmiştir. Bu acı tecrübelerden biri 1875 tarihinde devletin mali iflası iken diğeri ise 1881 tarihinde Muharrem Kararnamesinin yayınlanmasıyla Duyun-i Umumiye İdaresi'nin kurulması olmuştur (Giray, 2010: 202-204). Osmanlı bu borçları sağlam gelir kaynaklarından ödemiş ve bu nedenle devletin mali yapısı her geçen gün daha da zayıflamıştır. Ancak Lozan Antlaşmasında, 161 milyon Osmanlı Lirası olarak hesaplanan Osmanlı Devleti'ne ait borçların 107 milyon Osmanlı Lirası olan kısmı Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilmiştir. Bu durum ekonomi alanında yatırım rezervlerinin kısıtlanmasına neden olmuştur. Siyasi alandaki birlikteliğin iktisadi alanda da gerçekleşmesi için düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde milli bir ekonomi modelinin yer aldığı bir iktisadi sistem oluşturmak istenmiştir. Bu anlamda ekonomik bağımsızlık ilkesi, sanayinin teşvik edilmesi, tüccar ve esnaf kesimin korunması, çiftçiliğin desteklenmesi, milli tasarruf hareketinin işlevsel kılınması ve devletin düzenleyici rolünün ön plana çıkarılması gibi birtakım temel kararlar alınmıştır (Kayıran ve Saygın, 2019). Dolayısıyla milli iktisat sistemini desteklemek ve ulusal sermayeyi harekete geçirmek amacıyla 26 Ağustos 1924 tarihinde Türkiye İş Bankası kurulmuştur. Ardından 19 Nisan 1925'te Ticaret Bakanlığı tarafından Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Ziraat Bankası yeniden yapılandırılmıştır. Tarımsal alanda gelişme için kooperatifleşme yolunda İtibar-ı Zirai Birlikleri Kanunu çıkarılmıştır. Yine 1925 yılında Aşar vergisi kaldırılarak çiftçiler üzerindeki ağır yük kaldırılmaya ve tarımda teşvik edici uygulamalara hız verilmeye çalışılmıştır. Ancak Aşar vergisinin kaldırılması nedeniyle oluşan gelir kaybı, tüketim vergilerinin artırılmasıyla karşılanmıştır. İlerleyen dönemlerde ise gelir, servet ve harcama temelli vergilere gidilmek suretiyle modern vergi yapısı oluşturulmuştur (Giray, 2010). 1929'da Menkul Kıymetler ve Borsalar Kanunu çıkartılarak ekonomik buhranda paranın değeri korunmaya çalışılmıştır. Ayrıca Türk parasının değerini korumak adına 1930 yılında çıkartılan kanun ile döviz giriş-çıkış kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Küresel ekonomik çöküş veya küresel durgunluk olarak da ifade edilen 1929 Büyük Buhran sonrası Türkiye, sistemli bir kalkınma politikası için beş yıllık sanayi planlamaları yapmıştır (Okyar, 1965). Bu sanayi planlamalardan ilki 1933-1937 dönemini kapsayan sanayi planıdır. Bu planda önemli sanayi kolları olan mensucat, selüloz, kimya, taş ve toprak alanlarında yatırımlara öncelik verilmiştir. Sümerbank ve İş Bankası öncülüğünde yapılan yatırımlarla birlikte bu plan dâhilinde 1935'te Maden Tetkik Arama Enstitüsü ve Etibank kurulmuştur. Tarım alanında Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) açılmış ve 21 Haziran 1934 tarihinde Toprak İskân Kanun çıkartılarak çiftçilerin üretim sürecindeki rolleri güçlü şekilde desteklenmiştir. İkinci Sanayi Planı ise 1938-1942 yıllarını içermekteydi. Bu dönemde makine-kimya, elektrik, ulaştırma, metalürji alanlarına ağırlık verilmiştir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na girmemiş ancak savaşın ekonomiye yansıyan tüm olumsuzluklarını savaşa girmişçesine hissetmiştir. II. Dünya Savaşı ile birlikte Türkiye'de enflasyon, işsizlik, üretim ve dış ticaret dengesi gibi önemli makroekonomik göstergelerde bozulmalar olmuş ve devletçi ekonomi politikasına dayalı sanayi planlarının uygulamaları yarım kalmıştır. Nitekim II. Dünya Savaşı'nın başında % 5 seviyelerinde olan enflasyon, 1945'te %25'e kadar yükselmiştir. İşgücü açığı nedeniyle üretim gerilerken, üretimdeki daralma veya gerileme ise işsizliği ve üretimde

daralmayı tekrar beslemiştir. Ayrıca dış ticaret hacminin daraldığı bu süreçte ithalatın GSYİH içindeki oranı %11,5'ten %6,9'a kadar gerilemiştir (Altay vd., 2023).

Korumacılığa ve devlet müdahalesine dayana iktisadi yapının sürdürülebilmesi için vergi gelirleri artırılarak dolaylı ve dolaysız vergilerin çeşitlenmesi sağlanmaya çalışılmıştır. 1942'de Varlık Vergisi ve 1943'te Toprak Mahsülleri Vergisini çıkaran Saraçoğlu Hükümeti, savaş koşullarının neden olduğu ekonomik dengesizlikleri gidermeye çalışmıştır. II. Dünya Savaşı'nın getirdiği şartlar, savaş zenginlerini ortaya çıkartırken alt tabaka ve üst tabaka arasında yer alan orta tabakayı ise orantısız bir şekilde olumsuz etkilemiştir. Türkiye'nin yararlandığı Truman Doktrini ve Marshall Planı ile gelen şartlı dış yardımlar ile devletçi ekonomi modelinden kopuş başlamıştır. Bu anlamda 1948'deki Türkiye İktisat Kongresinde devletçi modelden uzaklaşma ve serbest piyasa ekonomisine dayalı yaklaşımlar paylaşılmış ve liberal ekonomiye geçiş, hem siyasi iktidar hem de üretici birimler tarafından benimsenmiştir. 7 Eylül 1946 tarihinde ilk devalüasyonla ABD doları, %116'lık bir artışla 1.30 TL'den 2.83 TL'ye çıkmıştır (Tuna, 2007: 97). Bu devalüasyonla Türkiye, ABD'nin yardım şartı olarak önerdiği serbest piyasa ekonomisine geçiş ve liberal ekonomik reformlar gibi kalkınma politikasını izlemeyi tercih etmiştir. Türkiye'nin mevcut durumu, uluslararası politik ekonominin getirdiği gerçeklikle sanayi toplumundan tarım toplumuna geçiş yapan bir Türkiye modeli ekonomide temellendirilmiştir. 1980 öncesi Türkiye'de 1923-1950 döneminde korumacı devletçi bir politika izlemek zorunda kalınmıştır. Bu dönemdeki devlet müdahalelerinin başlıca dayanak noktaları arasında ise sermaye birikimindeki yetersizlik, işgücünün nitelikli olmaması, müteşebbis kesimin zayıf olması, iktisadi ve savaş bağlantılı bunalımların yol açtığı kötü şartlar yer almaktadır. Bu mecburiyet, ülkenin ve uluslararası siyasi ve ekonomik şartları nedeniyle gerçekleşmiştir (Özçelik ve Tuncer, 2007: 258-262; Durmuş ve Aydemir, 2016: 158-165; Makal, 2002: 34).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya, yenidünya düzeninde uluslararası politik ekonomiye yön veren demokratik ABD ve onun karşısında sosyalizmi temsil eden Rusya liderliğinde iki gruba ayrılmıştı. 1923-1950 döneminde Türkiye, devletçi ekonomik modeliyle kendi kalkınma politikasını hayata geçirmişken, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan ABD ve Rusya rekabeti içerisinde kendini bulmuş ve toprak bütünlüğünü koruma içgüdüsüyle hareket ederek ABD yanlısı bir tutum sergilemiştir. Zira İkinci Dünya Savaşı sonrası yenidünya düzeninde ABD'nin ekonomik ve askeri amaçlı şartlı yardımların savaşa girmemiş ancak savaş şartlarını her alanda hisseden Türkiye için hayati önem arz etmekteydi. Demokrat Parti ile birlikte liberal ekonomiye geçiş yapan yeni ekonomi politikası sanayiden ziyade tarıma dayanmaktaydı. Tarıma verilen önem sanayinin de bu alanda gelişmesine yol açmıştır. Tarımda makineleşmeye gidilmiş altyapı çalışmalarına önem verilmiştir. ABD'nin uzman desteğiyle oluşturulmuş kalkınma raporları neticesinde hızlı ve güvenilir demiryolu ulaşımı ihmal edilerek karayolu ulaşım ağı geliştirilmiştir. Bu dönemde maliye ve para politikası, özel sektöre öncelik verilerek yeniden düzenlenmiştir. Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve Petrol Kanunu çıkartılmış ancak istenilen düzeyde yatırım girişi ülkeye sağlanamamış ve kamu iktisadi devlet teşekküllerine müdahale devlet eliyle gerçekleşmiştir. 1955 yılına kadar tarımda sanayide kamu iktisadi teşebbüslerde görülen iyileşme toplumun refah seviyesini yükseltmiş ve gayrisafi milli hasılada kayda değer bir artış sağlanmıştır. Bu bağlamda, 1950-1955 dönemindeki

büyüme oranının artışında uluslararası politik ekonomi dinamiklerinin belirgin bir katkısı olmuştur. Kore Savaşı'nın bitmesi, ABD ve Kanada'nın elindeki tahıl stoklarını serbest bırakmaları, elverişsiz iklim koşullarının tarımsal verimi düşürmesi ve özellikle tarıma dayanan ekonomideki gerilemenin başka sektörlere yansımasıyla 1955 yılından sonra Türkiye'de hem enflasyon hem de işsizlik artmaya başlamıştır. Bu olumsuz gelişmeler kırdan kentlere doğru yoğun göç hareketini hızlandırırken, aynı zamanda sosyal ve iktisadi yapı üzerinde de olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu süreçte politika ve ekonomi arasındaki karşılıklı etkileşimin belirgin hale geldiği görülmüş ve siyasi iktidar tarafından alınan iktisadi kararlar, piyasayı doğrudan etkilemeye başlamıştır. Piyasada makroekonomik yapının zayıfladığı bu süreçte hükümetin meşruiyeti, sorgulanmaya başlanmıştır. Hükümetin meşruiyetinin sorgulanmaya başlandığı bu dönemde Demokrat Parti, hem ekonomik istikrarın sağlanması hem de politik istikrarın korunması amacıyla dış borçlanmaya gitmeyi tercih etmiştir. IMF ile yapılan mutabakat kapsamında dış borçları konsolide etmek suretiyle vadeyi uzatan Demokrat Parti hükümeti, toplam 422 milyon dolarlık borcu ertelemiştir. Bunun yanı sıra aynı süreçte 359 milyon doların temin edilmesiyle de mevcut borçlar, yeni borçlanmalarla kapatılmıştır. Dolayısıyla borcun borçla kapatıldığı bir dönem başlamıştır. IMF ve OECD'nin katkılarıyla 1958 'de uygulanan istikrar programı çerçevesinde devalüasyon, dış borçlarda yeniden yapılandırma ve ithalat serbestleştirilmesiyle Türkiye, serbest piyasa temelli bir yapıyı önemli oranda benimsemiştir. Ayrıca bu program kapsamında, harcama kısıtlamalarına gidilmek suretiyle mali disiplinin sağlanmasına yönelik adımlar da atılmıştır. Ancak Merkez Bankası'nın ekonomiye müdahalede bağımsız hareket edememesi, dış borçlanma ve istikrar tedbirleri bir işe yaramamış, politik ekonominin yarattığı krizden çıkamayan Türkiye 1960 ihtilali ile Demokrat Parti yönetimine son vermiştir. (Pamuk, 2012; Çetin, 2017: 62-80; Demirdaş, 2024: 1255-1264).

1960-1980 döneminde Türkiye,1960 ihtilali sonrası ülkede yaşanan siyasi bunalımlarla dönemsel olarak meşgul olmuş bu durum siyasi alanda yaşanan istikrarsızlığın ekonomiye yansımasına neden olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi bu dönemde beş yıllık kalkınma planları oluşturulmuştur. Bu planlamaların yürütülmesi Devlet Planlama Teşkilatı'nın görev ve sorumluluğuna verilmiştir. 1963-1967, 1968-1972, 1973-1977, 1979-1983 yıllarını kapsayan beş yıllık planlamalar 20 yıllık süreçte uygulanmaya çalışılmıştır. Bu planlar, 1961 Anayasası'nın sosyal ve ekonomik hayata devlet elinin dokunuşuyla ele alınmış ancak içte terör olayları, askeri müdahaleler dışta politik ekonominin yarattığı siyasi krizler Türkiye'de kalkınma planlarının uygulanabilirliğini zayıflatmıştır. Kıbrıs Barış Harekâtı ve ardından gelen ambargo dış ticaret açığını artırırken, para politikasında ise müdahaleci bir yaklaşıma yol açmıştır. Tıpkı 1923-1950 yıllarında yaşandığı gibi, döviz hareketliliği denetim altında tutularak sermeye akışları kontrol edilmeye çalışılmış ve Türk parasının değerinin korunmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca vergide çeşitlilik ve artışta bu dönemde gerçekleşmiştir. 1973'te yaşanan petrol krizi, Türkiye'de arz ve talep dengesini bozarak piyasa dengesini olumsuz yönde etkilerken, petrol fiyatlarındaki artış ise döviz ihtiyacını artırmıştır. Dış kaynaklara erişimin zorlaşması ve dışa bağımlı imalat yapısının sürdürülebilir olmaması nedeniyle 1970'lerde başlıca tüketim malları için arz ve talep dengesizliği yaşanmıştır. Toplam arz düzeyinin düşüklüğü ve toplam talep düzeyinin ise yüksekliği nedeniyle karaborsacılık ve uzun tüketici kuyrukları görülmeye başlanmıştır. Tüm bu gelişmeler neticesinde 1932 yılından

itibaren benimsenen ve yaygın olarak uygulanan kapalı ekonomi modeli, 1977-1980 arasında yaşanan döviz darboğazı nedeniyle terk edilmiştir. Uluslararası politik ekonominin lokomotifi olan ABD'nin bu süreçte yalnızlaştırdığı Türkiye, 24 Ocak 1980 kararlarını uyulamaya sokarak girmiş olduğu derin ekonomik kriz ve darboğazdan çıkmaya çalışmıştır (Takım, 2011: 156-157; Boratav, 2008: 353-380; Bayrak ve Kanca, 2013: 2).

3. TÜRKİYE'NİN KÜRESEL ENTEGRASYONLARI

Sosyolojik ve siyasal bağlamda kendini kavramsallaştıran politik ekonomi, küreselleşen dünyada ülkelerin kendi aralarında siyasi ve ekonomik olarak örgütlenmesine yol açmıştır. 20. yüzyıldan itibaren farklı alanlarda, kendi mevcut durumlarını korumak, güvenilir ve etkili bir politik sistemde yer alarak güçlenmeyi hedefleyen ülkeler, küresel sistemde yer edinmek adına farklı entegrasyonlara dâhil olmuşlardır. Küresel düzen ve politik ekonominin yarattığı güç, uluslararası alanda siyasi ve iktisadi düzeni muhafaza etmek ya da oluşturulacak olan yeni düzende yer almak gibi benzer hedeflere ulaşmak için gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeleri birlikte hareket etmeye mecbur bırakmıştır. Bu durum Türkiye'yi farklı küresel ve bölgesel oluşumların içine sokmuştur. Gelişmekte olan ve çağdaş demokratik bir ülke olarak Türkiye, I. Dünya Savaşı ile kutuplaşan ve İkinci Dünya Savaşı ile küreselleşen dünyada yeni düzen içerisinde yer almak ve diğer ülkelerle işbirliği içerisinde hareket ederek kendini siyasi ve iktisadi alanda geliştirmeyi amaçlamıştır. Türkiye'nin 1980 öncesi siyasi otoritenin kurumsal gücü ile başarılı ekonomik performans arasındaki güçlü bağdan hareket ederek yer aldığı küresel oluşumlar şunlardır:

Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti): Birinci Dünya Savaşı'nda ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından yazılan 14 maddeden oluşan Wilson İlkeleri'nde yer alan Cemiyet-i Akvam, Cenevre'de 10 Ocak 1920 tarihinde kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen barış ve huzur ortamının devamı için ortaya çıkan teşkilat Konsey, Genel Kurul ve Sekreterlikten oluşmuştur. Cemiyet'in yürütme organı olan Milletler Cemiyeti Konseyi, galip devletlerin ve bu devletlerle birlikte ortak hareket eden dört devletin temsilcisinden oluşmuştur. Genel Kurul ise üye tüm ülkeleri kapsayan ve sınırlı yetkilere haiz olan bir yapılanmayı teşkil etmiştir. Sekreterlik görevi dönemsel olarak sırayla İngiltere, Fransa ve İskoçya tarafından yerine getirilmiştir. Sekreterlik, manda ve himayenin ülkelerdeki uygulanmasına yönelik faaliyetlerde bulunmak üzere görevlendirilen büyük devletlerin kontrolünde çalışmıştır (Bozan, 2023: 256). 1918'in getirdiği yenidünya düzeni içerisinde barış ve huzurun korunması uluslararası uyuşmazlıkların savaş ile değil de barış yoluyla çözüme kavuşturulması amacıyla kurulan Milletler Cemiyeti, manda ve himaye sistemlerini meşrulaştırmak ve böylelikle sömürgecilik faaliyetlerini devam ettirebilmek için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu nedenle önce sadece galip ülkelerin yer aldığı bu entegrasyona daha sonra mağlup ülkelerde katılmıştır. Milletler Cemiyeti'ne giren ülke sayısı 1925 yılında 55'e ulaşırken Türkiye, bu entegrasyona karşı temkinli davranmıştır (Ulusan, 2008: 239). Türkiye, politik ekonominin kurallarını yeni kurulan bir devlet olarak kademeli bir şekilde yapılandırmaya çalışırken bir yandan da iki kutuplu dünyada yalnızlaşma politikasına karşı bağımsızlık, tarafsızlık ve milli ekonomi gibi ilkelerden taviz vermeden kararlı bir duruş sergilemiştir. Cemiyet-i Akvam'a davet şeklinde katılmayı Mustafa Kemal Atatürk uygun

görmüştür. Mustafa Kemal Atatürk'ün bu entegrasyona karşı temkinli davranışında entegrasyonun Türkiye için 1925 yılında verdiği kararın etkisi büyük olmuştur.

Atatürk dönemi dış politikasını oluşturan Lozan'da çözüme kavuşturulamayan sorunlardan biri de Musul Sorunu idi. Birinci Dünya Savaşı'nda Musul İngiltere tarafından zengin petrol yatakları için işgal edilmiştir. Lozan barış görüşmeleri sırasında bu sorun gündeme gelmiş, İsmet İnönü'nün Musul için halk oylaması, Lord Curzon'un ise Musul'un Irak'ta kalması tekliflerinde ısrarcı tavrı soruna çözüm getirememiş ve barış görüşmelerinin tehlikeye düşmesi endişesiyle taraflar sorunu Lozan sonrasına bırakma kararı almıştır. Lord Curzon'un Musul üzerindeki ısrarcı tavrı konunun Milletler Cemiyeti'ne aktarılması için yapılan bilinçli bir hamleydi. Zira Milletler Cemiyeti İngiltere'nin güdümünde hareket eden bir kurum olduğu için bu mesele Irak'ın lehine yani İngiltere'nin manda ve himayesine bırakılması anlamına geliyordu. Türkiye durumun vahametinin farkında olsa da politik ekonomide güç İngiltere'nin elindeydi. Lozan görüşmelerinin ara verildiği dönemde 4 Şubat 1923 tarihinde Lord Curzon ve İsmet İnönü, 12 ay içinde Musul sorununa taraflar çözüm yolu bulamazsa Milletler Cemiyeti'ne başvurulacağı ve vereceği karara tarafların saygı gösterecekleri yönünde karar almıştır. Ancak daha sonra İngiliz temsilcisi Horace Rumbold, 12 aylık sürenin 9 aya indirilmesini ikinci Lozan görüşmelerinde dile getirmiş ve 9 aylık süre kabul edilmiştir (Oran, 2001: 262-263). Musul'daki zengin petrol rezervlerine el koyma mücadelesi İngiltere, ABD ve Fransa'nın arasını açarken Türkiye bu durumdan yararlanmak istemiş Chester Projesini devreye sokmuş ancak beklenen sonuç elde edilememiştir. Musul Sorunu için Haliç Konferansı 19 Mayıs 1924 tarihinde İstanbul'da gerçekleşmiştir. Ali Fethi Okyar ile Sir Percy Cox arasındaki görüşmede İngiltere Musul dışında Hakkâri'yi de isterken Türkiye halkoylaması talebini yinelemiştir. Konferans 5 Haziranda sonuç alınmadan dağılmıştır. Taraflar dokuz aylık sürenin bitimi nedeniyle Milletler Cemiyeti'ne başvurmuştur. 20 Eylül 1924 tarihinde Milletler Cemiyeti'nde konu görüşülmeye başlanmış ve Musul'un mevcut durumunun korunması, ayrıca bir rapor hazırlanması kararı verilmiştir. Komisyonda Kont Paul Teleki, İsveç'in Bükreş büyükelçisi De Wirsen, Belçikalı Albay Paulis yer almıştır (Karagülmez, 2024: 390-391). 29 Ekim 1924'te sınır ihlali gerçekleşen çatışmalar nedeniyle Milletler Cemiyeti Brüksel'de toplanarak Musul ve Hakkâri hattını ayıran Brüksel hattını çizmiştir. Bu gelişme sonrası Türkiye'de siyasi istikrarsızlık çıkarmak amacıyla 7 Ağustos 1924'te İngiliz destekli Hakkâri'de Nesturi Ayaklanması gerçekleşmiştir. İngiltere aynı amaç doğrultusunda Musul'da komisyon görevini yerine getirirken 13 Şubat 1925 tarihinde çıkan Şeyh Sait İsyanını desteklemiştir (Kılıç, 2008: 391-395; Aluçlu, 2022: 571-572). 16 Temmuz 1925'te komisyonun sunduğu raporda, Musul'daki halkın Türkiye ya da Irak devletine katılma noktasında çok ta istekli olmadıkları ve Brüksel hattının doğal bir sınır olduğunu iki tarafın da kabul etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Milletler Cemiyeti, komisyon raporunu incelemiş ve Irak'ın 25 yıl süreyle İngiliz mandası altında kalması kararını almıştır. İngiliz yanlısı bu karar karşısında Tevfik Rüştü Aras Milletler Cemiyeti'nin bağlayıcı karar alma yetkisinin olmadığı gerekçesiyle karara itiraz etmiş konu, 19 Eylülde Daimi Adalet Divanına sevk edilmiştir. Lahey'de çıkan karar Lozan Antlaşmasının üçüncü maddesi ikinci fıkrası gereği bağlayıcı olduğu ve tarafların karara riayet etmesi yönünde olmuştur. 5 Haziran 1926'da yapılan antlaşma ile Brüksel hattı sınır kabul edildi. 25 yıl süre ile Irak Hükümeti'nin, Türkiye'ye Musul üzerindeki haklarından feragat ettiği için petrolden alacağı aidatın %10'nun verilmesi

kararlaştırıldı. Ancak daha sonra ekonomik sebeplerden dolayı 500.000 sterlin karşılığında bu hakkından Türkiye feragat etmiştir (Şimşir, 2005:912-914).

Türkiye, 18 Temmuz 1932 tarihinde savaş şartları nedeniyle Milletler Cemiyeti Kurulu'nun davetiyle oybirliğiyle entegrasyona üye olmuştur. Hatay Meselesinde de Milletler Cemiyeti'ne başvuruda bulunan Türkiye bu sefer de cemiyetin diğer kurucu üyesi olan Fransa'ya karşı hak arayışına girecektir. 1921 Ankara Antlaşması ile Türkiye-Suriye sınırı belirlenmiş Fransa ile sulh yapılmıştır ancak Hatay sorunu geçici olarak gündem dışı bırakılmıştır. Suriye'nin Fransa'nın mandasında olması ve 1930lu yıllardan itibaren Suriye'nin bağımsızlığı konusunda Fransa'nın iyimser tavrı Türkiye'nin Hatay sorununu gündeme getirmesine bu doğrultuda Türk nüfusunun çoğunlukta olduğu ve Suriye'ye verilen bağımsızlığın Hatay'a da verilmesi görüşünü 9 Ekim 1936'da Fransa'ya bildirmesine yol açmıştır. Fransa'nın isteği üzerine Türkiye, Hatay sorunu için Milletler Cemiyeti'ne 10 Aralık 1936'da başvurmuştur. Milletler Cemiyeti, 27 Ocak 1937'de Hatay sorununu çözmek için hazırlanan komisyondan çıkan Sandler Raporunu değerlendirmiştir. Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen raporda Hatay'a özel bir statü verileceği, içişlerinde serbest, dışişlerinde ise Suriye'ye bağlı hareket edeceği ve Türkiye-Suriye sınırına müdahalede bulunulmayacağı kararı çıkmıştır. 23 Haziran 1939 tarihinde bağımsız bir devlet olan Hatay, oybirliğiyle 29 Haziranda Türkiye'ye katılmıştır (Soysal, 1987: 82-95; Topal, 2009: 3-5; Yazıcı, 2011: 170-176; Karakoç, 2009: 110).

Milletler Cemiyeti bu defa Türkiye ile Fransa arasında bir seçim yapmak zorunda kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulduğu bir dönemde Türkiye'nin jeopolitik durumunu göz ardı edilemeyecek kadar önem arz etmekteydi. Milletler Cemiyeti bu sefer, İngiltere desteği ile Türkiye ve Fransa arasında uzlaşı bir karar vermiştir. Musul ve Hatay sorunu çözümünde farklı bakış açılarıyla konuyu ele alan Milletler Cemiyeti, uluslararası siyasi ve ekonomik duruma göre hareket etmiştir. Hatay ve Musul sorunu uluslararası arenada siyasi ve ekonominin doğru orantılı bir şekilde kendini etkilemesi anlayışından doğan politik ekonomi de değişen etkenlerin güce etkisini gösteren örnekler olmuştur.

Entegrasyonun yanlı tavrı uluslararası teşkilatlanmanın tam anlamıyla gerçekleşmesine izin vermemiş, saygınlığı ve yaptırım gücü tartışılan İngiltere'nin gölgesinde hizmet veren kurum, 19 Nisan 1946 tarihinde 21. Genel Kurul toplantısında kendini feshetmiştir (Bozan, 2023: 256).

Birleşmiş Milletler: Dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ağır bilançosunun faturası mağlup olan ülkelere çıkarılmıştır. Yapılan antlaşmalar uzun sürecek olan barış sükûnetinin habercisi olmaktan ziyade kutuplaşmış dünyada ikinci bir savaşın hazırlığı için verilen süreyi ifade etmiştir. Yapılan antlaşmaların sonuçları İkinci Dünya Savaşı'na kaynaklık eden sebepleri oluşturmuştur. Bu durum Cemiyet-i Akvam'ın yetersizliğini ortaya koymuştur. Cemiyet, güç odaklı yapılanmasıyla hümanizmden uzakta manda ve himaye sistemini geliştirmeyi hedefleyen, ülkelere bu fikri empoze ettiren, asimilasyonu normalleştiren bir sistemi yenidünya düzeni olarak dayatmaya çalışmıştır. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Milletler Cemiyeti'nin eski dünya düzenine ait olduğu gerçeği, yenidünya

düzeninde barış, huzur ve statükonun korunması adına yeni bir teşkilatın kurulmasına yol açmıştır.

Milletler Cemiyeti'nin kalıntıları üzerine inşa edilen BM Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletler tarafından kurulmuştur. BM temelleri 14 Ağustos 1941'de Atlantik Bildirisi ile atılmıştır. Oaks Konferansında ABD, İngiltere, SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti tarafından geliştirilen 26 Haziran 1945'te BM Şartı, barışı ve statükoyu koruma, uluslararası hukuku ve insan haklarını gözetmek gibi amaçları içeren antlaşma 50 ülke tarafından kabul edilmiş ve BM 24 Ekim 1945'te resmen kurulmuştur. Uluslararası entegrasyon; Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Uluslararası Adalet Divanı ve Sekreterlikten oluşmaktadır (Altıner, 2014: 2-6).

Güvenlik Kurulunda tüm üyelerin temsilcileri bulunmakta olup her devletin tek bir oy hakkı vardır. Güvenlik Konseyi; askeri müdahale, yaptırım gücü ve ateşkes gibi kararları alabilecek amacı dünya barışını korumak olan teşkilatın belkemiğini oluşturur. Bu organın beş daimi üyesi ABD, Rusya, Çin, Fransa ve İngiltere dışında iki yılda bir seçilen on geçici üye olmak üzere on beş üyeden oluşmaktadır. Kararlar dokuz üyenin ve oyuyla ve beş daimi üyenin onayıyla alınmaktadır. Tüm üyeleri bağlayan kararları alan bu organda beş daimi üyenin veto hakkı vardır. Ekonomik ve Sosyal Konseyde üç yıllığına seçilen 54 üyeden oluşan organda sosyal, ekonomik ve kültürel çalışmalarda bulunmaktadır. Uluslararası Adalet Divanında 15 hâkim görev yapmakta olup bu organ hukuki sorunları çözüme kavuşturmadan görevlidir. Oyçokluğu ile kararlar alınmaktadır. Sekreterya ise Güvenlik Konseyinin gösterdiği adayın Genel Kurul tarafından seçtiği beş yılık görev süresi bulunan sekreterya BM dünya farklı coğrafyalarda koordineli bir şekilde çalışmasını sağlar (Balcı, 2023: 82-89).

Milletler Cemiyeti nasıl İngiltere'nin güdümünde ise BM de ABD'nin gölgesinde hareket eden bir entegrasyondur. Bu entegrasyonda politik ekonomik gücü elinde bulunduran beş daimi üyenin denetimi altında hareket etse de temelde ABD'nin amaçlarına hizmet eden entegrasyona 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco'da Türkiye girmiştir. Üye olduğu bu entegrasyonda Türkiye'ye karşı yanlı bir politika izlemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye ile Yunanistan arasında başlayan barış ve huzur ortamı Yunanistan'ın Kıbrıs'ta tek taraflı bağımsız bir devlet kurma isteği bozulmuştu. ABD'nin açık desteğiyle BM Genel Kurulu'na Yunanistan tarafından getirilmiş 1954-1960 yılları arasında genel kurulda görüşülmüş ancak sonuçsuz kalan sorun 24 Aralık 1963'te Rumların Türklere saldırması ve adada tek hâkim olması ile farklı bir boyut kazanmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi söz konusu olunca BM bir barış gücünü adaya gönderme kararı almıştır. BM Genel Sekreteri taraflar arasında sulh için arabuluculuğa girişmeye çalışmıştır. 27 Martta barış gücü Kıbrıs'a ulaşmış ancak Rumların Türklere saldırıları devam etmiştir. Bunun üzerine Türkiye müdahalede bulunmak için harekete geçmek üzereyken meşhur Johnson Mektubu ile geri adım atmıştır. Ancak durum daha da kötüleşince 20 Temmuz 1974 tarihinde barış harekâtı Türkiye tarafından başlatılmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi BM Güvenlik Konseyi toplanmış, askeri müdahalenin kesilmesine ve tarafları Kıbrıs'ın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygıya davet etmiştir. Yaptırım gücü olan entegrasyonun aldığı karar doğrultusunda 22 Temmuzda saat beşte müdahaleyi durduran Türkiye, durumun vahameti daha da artınca birinci harekâttan 22 gün sonra 14 Ağustos 1974'te ikinci harekâtı gerçekleştirmiştir. Ertesi gün BM

kendi komutasındaki barış gücüne zarar verildiği yaralı ve ölülerin olduğunu açıklayarak ateşkes ve itidal çağrısında bulunmuştur. BM, 16 Ağustosta tek taraflı askeri harekâtın durdurulmasını, Türkiye'nin geri çekilmesini, görüşmelerin derhal başlatılmasını istemiştir. 1 Kasım 1974'te Genel Kurul Türk askerinin Kıbrıs'tan çekilmesini iki toplum için eşitlik ilkesi esas alınarak görüşmelerin başlamasını istemiştir. 12 Şubat 1977'de Makarios-Denktaş Anlaşmasıyla toplumda ikili yönetim kurulması kabul edilmiş ancak gerilim tırmanarak devam etmiş Türk halkının uğradığı zulüm karşısında sessizliğini bozmayan BM rağmen 15 Kasım 1983'te Kuzey Kıbrıs Türkiye Cumhuriyeti resmen kurulmuştur. Ancak BM yeni kurulan Türk devletini 42 yıldır tanımamakta ısrarcı tavrını sürdürmeye devam etmektedir (Kocaoğlu, 1997: 32-37; Kocakılcı, 2021: 63-67; Güler, 2004: 109-110).

Kıbrıs; Akdeniz, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının birleştiği stratejik bir öneme sahip konumdaydı. Yunanistan'ın güvenliği, Megali İdeası için, İngiltere'nin ise askeri bir üs olarak kullanma ve deniz ticaretindeki stratejik önemi, Uzak doğu ve Ortadoğu ticaretinin bağlantı merkezi olması, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki güvenliği, tarihi, coğrafi, ekonomik yönlerden Anadolu ile olan bütüncül ilişkisi değerlendirilmiş ve BM'in İngiltere ve Yunanistan lehinde kararlar almasına yol açmıştır. Politik ekonominin çıkarları doğrultusunda BM tıpkı Milletler Cemiyeti gibi hareket etmiştir (Açıkses ve Cankut, 2014: 1255).

Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO): İkinci Dünya Savaşı ile oluşan yenidünya düzeni ülkeleri, Avrupa'da siyasal ve sosyal bütünlüğü sağlayıp korumak ve Sovyet Rusya tehdidine karşı birlikte hareket etmeyi gerektiren bir entegrasyonu oluşturmaya mecbur bırakmıştır. Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerine yayılmacı bir siyaset izleyen Sovyet Rusya'ya karşı hareket etme düşüncesini Sovyet Rusya'nın Çekoslovakya'da gerçekleştirdiği 1948 darbesi perçinlemiştir. İngiltere, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg Sovyet Rusya'ya karşı savunma amaçlı Brüksel Antlaşmasını imzalamıştır. Antlaşma, saldırıya uğrayan müttefike her türlü yardımın yapılıp birlikte hareket etme taahhüdünü veren klasik şartları içermekteydi. Bu antlaşma ile Avrupa'da ortak bir güvenlik sistemi kurulması fikri ortaya çıkmış bu durum ABD destekli NATO'nun kurulmasına giden yolu açmıştır (Ereker, 2019: 1).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte güç dengeleri değişmiş ve savaşın yol açtığı yıkımla zayıflayan Batı Avrupa ülkelerinin aksine, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya iki süper güç olarak tarih sahnesine çıkmıştır. 1945-1949 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa ülkeleri savaş sonrası yaralarını sarmak için savunma yapılanmalarını küçültürken, Rusya Doğu Avrupa'da yayılmacı bir politika izlemiş ve savunma yapılanmalarını hızla büyütmeyi sürdürmüştür. Rusya'nın yayılmacı politikası karşısında kendilerini tehlikede gören Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri, 4 Nisan 1949'da 14 maddeden oluşan Washington Antlaşması'nı imzalayarak Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü (NATO) ittifakını kurmuşlardır (Ada ve Çakır, 2017: 636). NATO'nun kuruluş amacını ortaya koyan beşinci maddesinde, Kuzey Amerika'da ya da Avrupa'da oluşabilecek herhangi bir silahlı saldırı bütün üyelere yapılmış olarak görülecek ve BM'nin 51. Maddesi gereği her türlü müdahale meşru sayılacağı ifade edilmiştir. Bu maddeyle uluslararası barış ve güvenliği sağlamada savunma amaçlı güvenlik portalı geniş bir çerçevede gerçekleşecek olan büyük bir organizasyon olacağının sinyalini vermiştir (https://www.nato.int).

Sovyet tehdit Türkiye içinde önemli bir güvenlik sorunuydu. Yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği politika nedeniyle uluslararası arenada yalnızlığa itilmiştir. Savaş sonrası demokrasi, ekonomi ve özgürlük gibi kavramların öne çıktığı yenidünya düzeninde bölgesel ve uluslararası tehdidi bertaraf etmede birlikte hareket ederek siyasi, askeri ve iktisadi alanlarda örgütlü çalışmalarda yer almak için Türkiye NATO'ya başvurmuştur. ABD'nin Truman Doktrini ve Marshall Planı içerisinde yer almasıyla birlikte üye devletlerin NATO'ya girdiği takdirde Sovyet Rusya'nın daha da saldırganlaşacağı endişesi Kore Savaşı'na Türkiye'nin asker göndermesiyle bitmiştir. Demokrat Parti iktidarında Türkiye 30 Haziran 1950'de asker göndermiş ve Türk askerinin gücü ve ülkenin jeopolitik konumu, güvenlik algısı nedeniyle ABD desteğiyle entegrasyona 18 Şubat 1952 tarihinde üye olmuştur. Celal Bayar, 13 Eylül 1952 tarihinde verdiği beyanda "dâhili ve harici emniyetimizin misline rastlanmamış derecede mükemmel" ifadesini kullanarak politik ekonominin lokomotifi olan

ABD'nin yanında yer almanın Türkiye için önemini vurgulamıştır (Eroğlu, 1990:69). Türkiye'nin jeopolitik konumu ABD'nin burayı ittifakın askeri bir üssü haline getirmesine yol açmıştır. Böyle önemli bir konumda olmasına rağmen Kıbrıs Meselesinde tıpkı BM gibi aynı tepkileri vermiştir, bu durum Türkiye'nin siyasi ve ekonomik istikrarının aynı düzeyde ilerleyememesinden uluslararası politik ekonomide yerinin göz ardı edilebilir bir seviyede olmasından kaynaklanmaktadır (Yanık, 2012: 45).

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET): İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan siyasi, askeri ve ekonomik entegrasyonlar Avrupa'da yaşanan enkazı birlikte kaldırma amacını taşımaktaydı. Bu entegrasyonlardan biri olan 25 Mart 1957'de imzalanan ve 1 Ocak 1958 tarihinde Roma Antlaşmasıyla yürürlüğe giren AET, 12 kurucu üyeden oluşan ve genel kurul, bakanlar konseyi, komisyon, iktisadi ve sosyal komite, adalet divanı ve idari komitelerden meydana gelen kuruluşa Türkiye üyelik için müracaat etmiştir. Dış politikasında Batı'ya yüzünü dönen ve Batı ile birlikte hareket etmeye çalışan ve müttefikliğin önemini anlayan Türkiye NATO'dan sonra ekonomik ortaklık için uluslararası entegrasyon olan AET'ye 12 Eylül 1960 tarihinde Ankara Antlaşması ile AET/AB'ye girme serüveni Türkiye için başlamıştır (Erdoğan, 2008: 126; Uysal, 2001: 141; Arı, 1969: 193-194).

Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD): Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), 14 Aralık 1960 tarihinde imzalanan Paris Sözleşmesi'ne dayanarak kurulmuş ve 1948 yılında savaşın yıkıntıları altındaki Avrupa'nın Marshall Planı çerçevesinde yeniden yapılandırılmasını amaçlayan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OEEC) doğrudan mirasçısıdır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), üye ülke hükümetlerine mali istikrarı korumada destek sunmayı, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi, istihdam artışını ve yüksek yaşam standartlarını sağlamayı amaçlar ve böylece dünya ekonomisinin kalkınmasına katkıda bulunmayı hedefler. OECD'nin etkin bir örgüt olmasının temelinde, hükümetler arası karşılıklı incelemeler, çok taraflı denetimler ve bu süreçlerin yarattığı grup baskısı bulunmaktadır. Bu nedenle, biçimsel özellikler ve içerik açısından sıkı bir süreç izlenir. Bu bağlamda, örgütün kararları uluslararası hukuk açısından bağlayıcı olmasa da, alındıktan sonra belirli konularla ilgili uluslararası düzeyde referans alınan bir karar haline gelebilir (Bayraktar, 2010: 6).

Türkiye, özellikle Batı ülkeleri olmak üzere dünya ekonomileriyle entegrasyon sürecinde önemli gelişmeler kaydetmiştir. Türkiye'nin esas amaçlarından biri, serbest piyasa ve rekabet ilkeleri çerçevesinde dışa açılmak ve hızlı bir şekilde bu ekonomilere entegre olabilmektir. Bu kapsamda OECD üyeliği, öncelikle uluslararası ekonomideki gelişmeleri takip etmek ve Batılı ülkelerle beraber ortak politika belirlemek için önem arz etmektedir. Diğer taraftan, Türkiye'nin OECD'nin çağın koşullarına göre cevap verebilen bilgi ve birikiminden yararlanmasına, daha sağlıklı ve etkin politikalar belirlenmesine katkı sağlamaktadır. Ülkeler arasında karşılıklı bağlılığın söz konusu olduğu günümüzde, iç ve dış ekonomi politikaları arasında pek fark kalmamıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin gelişmiş, çağdaş ülkelerle beraber OECD'de yer alması, dengeli ve sürekli gelişme çabaları için önemli bir referans ve yol göstericidir (www.mfa.gov.tr).

Amerika'nın Marshall Planı çerçevesinde, II. Dünya Savaşı'nda zarar gören Avrupa'nın yeniden inşası için 1948 yılında kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC), 1960 yılında Kanada ve ABD'nin de katılımıyla küresel bir boyuta ulaşmıştır. Toplumların refahını ve ekonomik kalkınmasını sağlamayı hedefleyen OEEC'nin devamı olarak kabul edilen OECD, 1961 yılında kurulmuştur. Türkiye'nin de kurucu üyesi olduğu ve toplam 34 üyesi olan OECD, devletlerin tecrübelerini paylaşabilecekleri ve sorunları ortak bir şekilde çözebilecekleri bir alan oluşturmaktadır. OECD, ekonomik, sosyal ve çevresel değişikliklerin nedenlerini belirlemeye, ticari ve yatırım konularındaki küresel eğilimleri ve üretkenliği ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. OECD, günlük hayatı doğrudan etkileyen pek çok konu hakkında çalışmalar yapmakta ve yaşam kalitesinin artması için çeşitli politikalar geliştirmektedir (www.disiliskiler.ktb.gov.tr).

Dünya Ticaret Örgütü: Kuzey Amerika ve Avrupa ülkeleri, II. Dünya Savaşı'nın kazananları olarak, barış ve istikrarın devamı için uluslararası ekonomik işbirliğini güçlendirmek amacıyla çeşitli çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu çerçevede, ülkelerin kalkınmasını desteklemek, uluslararası likidite ve mali güveni sağlamak, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesini teşvik etmek için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bu çalışmaların bir sonucu olarak Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi Bretton Woods kurumları kurulmuştur. Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi için ise geçici olarak 1947 yılında Cenevre'de Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmış ve 1994 yılına kadar geçerliliğini korumuştur. GATT'ın Uruguay turu sonrasında 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur.

Türkiye, 1951 yılında GATT'a katıldığından dolayı DTÖ'nün kurucu üyeleri arasında yer almaktadır (Yalaman, 2023: 33).

4. SONUÇ

İnsanoğlunun yerleşik hayata geçişiyle birlikte sistematik olarak hayatımıza giren ekonomi her devrin icat ve buluşlarıyla farklı bir gelişim izlemiştir. Sanayi İnkılabı ile üretim tarzlarında yaşanan yenilikler ekonominin siyasi ve sosyal yönünü ortaya çıkarmıştır. Bu durum ekonominin farklı şekillerde anlamlandırılmasına yol açmıştır. Yirmi beş yıl ara ile yaşanan iki büyük savaş sonrasında dünya, önce savunma amaçlı, sonrasında ise ekonomik ve sosyal

konularda ortak çıkarlar çerçevesinde ortak hareket etmeyi benimsemek suretiyle çeşitli oluşumlara dayanan işbirlikleri geliştirmiştir. Bu işbirliklerinin birçoğunda ortak çıkarlar ön planda tutulmuştur. Uluslararası arenada ekonomi ve siyasette istikrarı koruma ve paydaş amaçları olan ülkelerin karşılaştıkları güçlükleri birlikte hareket ederek üstesinden gelmeyi amaçlayan entegrasyonların kurdukları düzen uluslararası alanda politik ekonominin bir yansıması olmuştur. Ekonominin ve politikanın birbirine bağlı ve bağımlı olduğu gerçeğiyle yüzleşen ülkeler, kendi içlerinde siyasi ve ekonomik istikrarı gözetirken uluslararası arenada gerçekleşen siyasi ve ekonomik konjonktürü izlemeye ve bu yönde politikalarını düzenlemeye mecbur kalmışlardır. 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti siyasi alanda kazandığı zaferi ekonomide de gerçekleştirmek için harekete geçmiştir. 20. yüzyılın getirdiği yenidünya düzeninde Türkiye ilk olarak mevcut koşullar dâhilinde ülke gerçeğiyle yüzleşmek için İzmir İktisat Kongresi'ni toplamıştır. Kongrede alınan kararlar milli iktisat olarak tatbik edilmeye çalışılmıştır. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinin yaşandığı 1923-1950 döneminde Türkiye, korumacı ve devletçi bir ekonomik politika izlemiştir. Devlet öncelikli sanayi kollarını geliştirmek için bankacılık sektöründe düzenlemeye gitmiştir. Özel sektörün ülkede yatırım yapması için yasal ve kurumsal düzenlemelere gidilmiş ancak beklenen gerçekleşmediği için devlet doğrudan yatırımları kendi eliyle yapmıştır. Bu da hazineye mali bir yük getirmiş bu sorunu vergilerde çeşitlilik ve artış ile çözme yoluna giderek istikrarı sağlamaya çalışmıştır. Bir yandan da Türkiye sanayi planları ile ülkenin kalkınmasını bir program dâhilinde gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Ancak 1923-1950 döneminde Türkiye'de uygulanan ekonomi politikaları istenilen düzeyde başarıya ulaşamamış bu duruma uluslararası politik ekonomi koşulları neden olmuştur. Türkiye'nin hazırladığı kalkınma planları gerçekçi temellere dayandırılarak ele alınmış ancak uluslararası politik ekonominin yarattığı ya da yaratacağı gerçekliği hesap edememiştir. Bu durum siyaset ve ekonomide birlikte istikrar ya da düzensizliğin yarattığı domino etkisinden kaynaklanmaktadır. 1923-1950 döneminde ekonomide istikrarı korumak ve gelişmeyi sağlamak için yapılan hamleler, İkinci Dünya Savaşı'nın gölgesinde kalmış ve uluslararası politik ekonomi sadece Türkiye'yi değil diğer ülkeleri de etkilemiştir. Küresel dünyanın yarattığı politik ekonominin sonucu olarak herhangi bir yerde yaşanan siyasi ve ekonomik krizin yarattığı birbirini tetikleyen olaylar zincirinin bölgesellikten çıkarak uluslararası bir etkiye sahip olduğu bir dönem başlamıştır. Böyle bir dönemde Türkiye müdahaleci devletçi ekonomi modelinden vazgeçmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı yeni bir düzen getirmiş ve liberalizm her alanda uygulanmaya başlanmıştır. Uluslararası alanda siyasette uygulanan demokrasi söylemleri, iktisatta liberal düşüncelerin eyleme dökülmesine yol açmıştır. Bu durum Türkiye'de ekonomide liberalizme dayalı politikaların ele alınmasına yol açmıştır. ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrası önce güvenlik algısını sonra da ekonomik anlayışını örgütleyerek BM, NATO, GATT ve IMF gibi entegrasyonlara öncelik etmiştir. ABD'nin, Türkiye'nin jeopolitik konumu nedeniyle; İkinci Dünya Savaşı'nda yürüttüğü politikanın neticesinde yalnızlığa itilen Türkiye'nin de ABD'ye olan ihtiyacı yani politik ekonomide görülen ortak çıkarlar doğrultusunda birlikte hareket etme anlayışı ABD-Türkiye müttefikliğini getirmiştir. Ancak bu durum ABD'nin lehine, Türkiye'nin ise göreceli olarak lehine sonuçlar doğurmuştur. Truman Doktrini ve Marshall Planı ile gelen dış yardımlar ile devletçi ekonomi modelinden liberal ekonomi modeline geçilmiştir. Alınan şartlı yardımlar Türkiye'yi sanayi toplumundan tarım toplumuna geçişine yol açmıştır.

Demokrat Parti ile liberal ekonomi Türkiye'de uygulanmaya başlanmıştır. Tarımın ön plana çıktığı bu dönemde sanayi de tarımsal alanda gerçekleşmiştir. Liberalist ekonomi modeli uygulanmaya çalışılmışsa da devletçi modelden tamamen vazgeçilememiş, gerekli altyapı çalışmaları, sanayileşme ve özel sektör için devlet tarafından yapılmıştır. Bu dönemde politik ekonomideki istikrar Türkiye'de de hissedilmiş gayrisafi milli hasılada yükselme yaşanmış ve ancak bu durum kısa sürmüştür. Dışa bağımlı ekonomide tarımsal faaliyetlerde hava koşullarına bağlı olarak rekoltede düşüşün yaşanması enflasyonu yükseltmiş, dış ticaret hacmi azalırken 4 Ağustos 1958'de Demokrat Parti istikrar tedbirlerini açıklamaya mecbur kalmıştır. 1950-1960 dönemi Türkiye'de plansız bir ekonominin yürütüldüğü bir dönemi kapsamıştır. Liberal söylemlerle iktidara gelen Demokrat Parti'nin ülkenin mevcut durumu ile politik ekonominin durumunu net bir şekilde ayıramaması gerçekçi temelleri dayandırılamamış ucu açık kontrolsüz bir büyümenin ardından gelen enflasyon ve işsizlik, 1960 ihtilali sonrası Türkiye'de yeniden planlı bir ekonomi modeli uygulanmaya başlanmıştır. 1960-1980 döneminde; 1963-1967, 1968-1972, 1973-1977 ve 1979-1983 yıllarını kapsayan beş yıllık kalkınma planları hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu planlara bakıldığında gerçekçi temeller üzerine kurulduğu görülmektedir. Devletçi ekonominin yansımalarının yanı sıra sanayileşmeye önem veren ekonomik büyüme hızını belirli bir oranda tutmaya eğilimli uzun vadeli bir yapı arz etmiştir. Tasarruf tedbirlerinin uygulandığı, kamu harcamalarının kısıtlandığı, vergilerin arttırıldığı bir dönem olmuştur. Türkiye'nin yıllık periyodlar halinde hazırladığı kalkınma planları gerçekçi temellere dayandırılarak ele alınmış ancak uluslararası politik ekonominin yarattığı ve yaratacağı gerçekliği hesap edilememiştir. Bu durum politik ekonomide görülen istikrar ya da düzensizliğin yarattığı domino etkisinden kaynaklanmaktadır. Türkiye, 1923-1980 dönemini kapsayan 57 yıllık süreçte farklı ekonomi politikalarını uygulamaya koysa da ülkenin kalkınmasına yönelik her türlü alanda devlet müdahalesi gerçekleşmiştir. Bu duruma Türkiye'nin içte siyasi ve ekonomideki istikrara gölge düşüren olaylarla birlikte uluslararası politik ekonominin getirdiği gelişmeler neden olmuştur. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, güçlü siyaset güçlü ekonomi düsturunu içte ve dışta yaşanan olaylara karşı müdahaleye açık olması nedeniyle gerçekleştirememiştir.

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte askeri alanda ittifaklaşma yoluyla kutuplaşan dünya İkinci Dünya Savaşı ile sadece askeri değil siyasi, iktisadi ve sosyal alanlarda da örgütlenmenin olabileceğini ve ortak paydada birlikte hareket edip meşru yollarla amaçlarına kavuşmada bu entegrasyonların aracı rol üstlendiğini görmüştür. Bu amaçla ülkeler, Milletler Cemiyeti, BM, NATO, AET, OECD gibi kurulan uluslararası entegrasyonlara katılmak için çaba sarf etmişlerdir. Uluslararası politik ekonominin getirdiği bu entegrasyonlar esasında küresel dünyaya yön veren ABD, Rusya, Çin, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin tekelinde onlara hizmet eden kurumlar olsa da ülkeler bu örgütlenmelerde yer alarak güçlü ülkelerin yanında yeni düzende ya da mevcut düzende yanlarında yer almak istemişlerdir. Türkiye de bu yanlı ve güçlü entegrasyonlarda mevcut veya yeni düzen içerisinde yer alarak öncelikle ötekileştirilmeye maruz kalmaktan kurtularak uluslararası saygınlığını arttırma ve politik ekonominin yarattığı gücün yanında yer alma düşüncesiyle yer almıştır. Bu teşkilatlanmaların yanlı tavırları Milletler Cemiyeti'nde görülen Musul ve Hatay meselesinde ve BM ile NATO'nun Kıbrıs meselesinde konuyu ele alış biçimlerinde görülmüştür. Bu olaylara entegrasyonların bakış açısı politik ekonominin uluslararası arenada yarattığı düzen ve istikrarın korunması ile politik ekonomiye

yön veren ülkelerin mevcut durumları ve çıkarlarına göre değişiklik göstermiştir. Politik ekonominin aktörleri arasındaki çıkar çatışmasında güçlünün yanında olma bilinciyle kurulan örgütlenmelerin yanlı tavrı katılımcı üyeler arasında daima bir zafiyet ve hassasiyet yaratmaktadır. Küresel dünyada ekonominin yarattığı düzenin bir neticesi olarak çıkan bu entegrasyonların Türkiye de dahil olmak üzere diğer ülkeler de objektiflikten uzak yanlı tavrı bilinmesine rağmen politik ekonominin yarattığı ya da yaratacağı düzende oyunda ve hayatta kalabilmek için bu teşkilatlanmaların içinde olmanın hayati öneminin farkındadırlar. Bu farkındalık küresel dünyanın getirdiği politik ekonominin dayatmasından başka bir şey değildir.

KAYNAKÇA

Açıkses, E. ve Cankut, A. (2014). Kıbrıs meselesinin tarihsel gelişimi ve uluslararası hale gelmesi. *Electronic Turkish Studies,* 9(4), 1242–1259.

Ada, M. ve Çakır, H. (2017). Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü'nün (NATO) siber güvenlik stratejisinin incelenmesi. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5, 632–656.

Al, A. (2015). Politika-ekonomi kesişmesi: Yeni bir bilim dalı olarak uluslararası politik ekonomi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 145–159.

Altan, M. (2013). *Uluslararası ekonomi politik*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Altay, İ., Sayıl, G. B. ve Hanedar, A. Ö. (2023). Enflasyonun tarihsel belirleyenleri: Türkiye ve İkinci Dünya Savaşı. *Fiscaoeconomia*, 7(Özel Sayı), 260–282.

Altıner, B. (2014). Birleşmiş Milletler: Amacı, gelişimi, etkinliği, uluslararası güvenliğe katkısı ve geleceği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1–9.

Aluçlu, M. (2022). Nasturi ve Şeyh Said ayaklanmalarında yabancı devletlerin doğrudan ve dolaylı etkileri. *Akademik Hassasiyetler,* 9(20), 567–584.

Arı, Ö. (1969). AET üst kademe yöneticileri üzerine bir araştırma ve değerlendirme. *İktisat Fakültesi Mecmuası,* 13, 193–225.

Balcı, A. (2023). Uluslararası örgütler: Tarih, kuram ve örnekler. F. Cicioğlu ve M. Boyraz (Ed.), *Uluslararası örgütler: Tarih, kuram ve örnekler* içinde. Konya: NEU Basın.

Bayrak, M. ve Kanca, O. C. (2013). Türkiye'de 1970–2011 yılları arasında oluşan ekonomik ve siyasi gelişmelerin seyri. *Akademik Bakış Dergisi*, 35, 1–20.

Bayraktar, A. (2010). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Cooperation and Development - OECD) ve çevre. *Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi,* 3(2), 1308–3961.

Boratav, K. (2009). *Türkiye iktisat tarihi 1908–2007* (13. baskı). Ankara: İmge.

Borotav, K. (2008). İktisat tarihi, çağdaş Türkiye 1908–1980. S. Akşin (Ed.), *Çağdaş Türkiye* içinde. İstanbul: Cem Yayınevi.

Bozan, M. (2023). Birleşmiş Milletlerde demokratikleşme sorunu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 76, 254–271.

Çetin, V. (2017). *Demokrat Parti ve İşçi Hakları 1946–1960* (Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). YÖK Tez Merkezi.

Demirdaş, M. (2024). Türkiye'de 1950–1960 döneminde uygulanan iktisat politikalarının yoksulluk bağlamında incelenmesi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 15(3), 1250–1270.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963–1967)*. Ankara: DPT Yayınları.

Durmuş, A. ve Aydemir, K. (2016). Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923–1938). *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(12), 155–167.

Erdem, A. T. ve Erdem, Ö. A. (2021). Ekonomi politiği ve medyanın ekonomi politiği üzerine yapılan çalışmaların içerik analiz yöntemiyle karşılaştırmalı analizi. *Ahi Evran Akademi*, 2(2), 142–170.

Ereker, F. (2019). Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü (NATO). https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/11/NATO_FulyaAksuEreker_v.1.pdf (Erişim tarihi: 03.03.2025).

Erdoğan, M. (2008). Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu/Avrupa Birliği ilişkilerinde değişmeyen öncelikler. *Liberal Düşünce Dergisi*, 51–52, 123–140.

Eroğlu, C. (1990). *Demokrat Parti tarihi ve ideolojisi*. İstanbul: İmge Kitabevi.

Giray, F. (2010). *Maliye tarihi*. Bursa: Ezgi Yayınları.

Karagülmez, M. (2024). Musul meselesinde Macar bir diplomat: Kont Pal Teleki ve Musul meselesindeki rolü. https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2024/06/188MujdatKaragulmez.pdf (Erişim tarihi: 03.03.2025).

Karakoç, E. (2009). Atatürk'ün Hatay davası. *Bilig*, 50, 97–115.

Karataş, Ş. (2015). Türkiye'nin uluslararası siyasi ilişkilerinin ekonomik ilişkilere etkisi ekseninde; Suriye, Irak ve İran ile dış ticareti. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 5, 83–93.

Kayıran, M. ve Saygın, S. (2019). İzmir İktisat Kongresi. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 3(5), 27–70.

Keyder, Ç. (1989). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Koçak, C. (2008). Siyasal tarih, çağdaş Türkiye 1908–1980. S. Akşin (Ed.), *Çağdaş Türkiye* içinde. İstanbul: Cem Yayınevi.

Kocakılçı, G. (2021). Kıbrıs meselesinin genel seyri. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 57–70.

Kocaoğlu, M. (1997). BM örgütünün Türk dış politikasına etkileri. *Bilig*, 6, 27–47.

Kılıç, S. (2008). Musul sorunu ve Lozan. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24(71), 319–340.

Kuzey Atlantik Antlaşması. https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr (Erişim tarihi: 04.04.2025).

Makal, A. (2002). Türkiye'nin sanayileşme sürecinde işgücü sorunu, sosyal politika ve İktisadi Devlet Teşekkülleri: 1930'lu ve 1940'lı yıllar. *Toplum ve Bilim*, 92, 34–70.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2022a). https://www.disiliskiler.ktb.gov.tr (Erişim tarihi: 20.04.2022).

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2022b). https://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-teskilati-_eit_.tr.mfa (Erişim tarihi: 18.04.2022).

Oran, B. (2001). *Türk dış politikası* (Cilt 2). İstanbul: İletişim Yayınları.

Okyar, O. (1965). The concept of etatism. *The Economic Journal*, 75(297), 98–111.

Özçelik, Ö. & Tuncer, G. (2007). Atatürk dönemi ekonomi politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 253–266.

Pamuk, Ş. (2012). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Savaş, V. F. (1998). *Politik iktisat*. İstanbul: Beta Basın Yayın Dağıtım.

Soysal, İ. (1985). Hatay sorunu ve Türk-Fransız siyasal ilişkileri (1936–1939). *Belleten*, 49(193), 79–110.

Şimşir, B. (2005). Musul meselesi ve Türkiye–İngiltere–Irak ilişkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21(63), 859–916.

Takım, A. (2011). Türkiye'de 1960–1980 yılları arasında uygulanan kalkınma planlarında maliye politikaları. *Maliye Dergisi*, 160, 154–176.

Topal, Ç. (2009). Sancak (Hatay) sorunu ve İkinci Dünya Savaşı öncesi süreçte Arap kamuoyundaki etkileri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 1–16.

Tuna, S. (2007). Cumhuriyet ekonomisinin ilk devalüasyonu: 7 Eylül 1946. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 7(13), 86–121.

Ulusan, Ş. (2008). Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) girişi öncesi ve sonrası. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, VII(16–17), 237–258.

Uysal, C. (2001). Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin tarihsel süreci ve son gelişmeler. *Akdeniz İİF Dergisi*, 1, 140–153.

Yalman, M. (2023). Kuruluşundan günümüze Dünya Ticaret Örgütü'nün küresel ticaretteki rol ve işlevi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Dergisi*, 1(1), 32–41.

Yanık, L. (2012). Atlantik Paktı'ndan NATO'ya: TBMM'de Türkiye'nin konumu ve uluslararası rolü tartışmalarından bir kesit. *Uluslararası İlişkiler*, 9(34), 29–50.

Yazıcı, N. (2011). 1926–1956 dönemi Türk dış politikasında Musul sorunu. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD),* 14, 133–179.

Zürcher, E. J. & Gönen, Y. S. (1999). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.